

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการปรับตัวด้านอาชีพของครัวเรือนซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การศึกษาพบว่า การปรับเปลี่ยนบทบาทชายหญิงในครัวเรือนในลุ่มน้ำปากพนัง ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนนโยบายรัฐในด้านเกษตรกรรมซึ่งเน้นการเกษตรเพื่อส่งออก การรวมศูนย์อำนาจการควบคุมทรัพยากรโดยรัฐ และการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจโดยใช้ฐานทรัพยากรและแรงงานจากภาคชนบท เพื่อตอบสนองความเติบโตของภาคเมือง การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นพื้นฐานการดำรงชีพของครัวเรือนในลุ่มน้ำปากพนัง นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้การดำรงชีพมีความเปราะบางมากขึ้น ในขณะที่การพัฒนาเขตเมืองทำให้การอพยพจากชนบทสู่เมืองเพื่อหางานทำกลายเป็นทางเลือกในการดำรงชีพของครัวเรือนที่ประสบความล้มเหลวจากการทำเกษตรในชนบท

ภายใต้บริบทด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าการเกษตรกรรมยังคงเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำปากพนัง แต่ครัวเรือนเกษตรกรกลับต้องพึ่งพาปัจจัยทุนและแรงงานรับจ้างในการเกษตรมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ครัวเรือนเกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งพารายได้จากงานนอกภาคเกษตรกรรมเป็นแหล่งรายได้เสริมมากขึ้น แนวโน้มดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนเกษตรกรได้ผนวกถูกให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมมากขึ้น และการเป็นครัวเรือน “กึ่งเกษตรกรรมกึ่งแรงงานรับจ้าง” กลายเป็นคุณลักษณะสำคัญของครัวเรือนในลุ่มน้ำปากพนังในปัจจุบัน

ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ชายและหญิงใช้กลยุทธ์การดำรงชีพที่แตกต่างกันเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง การสร้างความหลากหลายของวิถีการดำรงชีพเป็นกลยุทธ์หลักที่ครัวเรือนใช้เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลง ทว่าผลกระทบของการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพต่อความอยู่รอดและความมั่นคงของครัวเรือนอาจแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสามารถของครัวเรือนในการเข้าถึงทุนและทรัพยากรประเภทต่างๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีพ กล่าวโดยทั่วไปผู้ชายมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการปรับตัวด้านอาชีพ เนื่องจากผู้ชายสามารถทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายรูปแบบ โดยแทบไม่มีข้อจำกัดในเรื่องสถานที่และระยะเวลาในการประกอบอาชีพน้อยกว่าผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ปรับตัวโดยแสดงบทบาทในฐานะผู้จัดการครัวเรือนและผู้ประสานสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ เพื่อช่วยให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ขาดแคลนซึ่งช่วยสร้างทางเลือกในการดำรงชีพที่หลากหลาย และไม่ผูกติดกับระบบตลาด

ความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจสังคมส่งผลกระทบต่อการแบ่งงานกันทำในครัวเรือนด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ชายและหญิงจำนวนมากแสดงบทบาทแตกต่างจากบทบาท

ในเชิงจารีตประเพณีที่เคยเชื่อกัน แนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นอย่างชัดเจนคือ การที่ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากจำนวนครัวเรือนซึ่งผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวเพิ่มขึ้น และการที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบในการหารายได้เลี้ยงครอบครัวมากขึ้น ในขณะที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบในเรื่องการดูแลความอยู่ดีกินดีของครอบครัวไปพร้อมกัน การที่บทบาทและความรับผิดชอบของผู้หญิงต่อครอบครัวและชุมชนเพิ่มขึ้น ทว่าผู้หญิงกลับมีโอกาสด้านการศึกษาและการพัฒนาทักษะอาชีพน้อย และผู้หญิงยังได้รับผลกระทบจากอคติทางเพศที่มีมาในอดีตซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวด้านอาชีพของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีข้อจำกัดในการปรับตัวค่อนข้างมาก และกลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงสูง ด้วยเหตุผลดังกล่าว การเสริมสร้างศักยภาพของชายและหญิงในการปรับตัวด้านอาชีพ จึงควรคำนึงถึงการเสริมสร้างศักยภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการพัฒนาทักษะอาชีพ ควบคู่ไปกับการลดอคติทางเพศที่มีต่อผู้หญิง เพื่อช่วยให้ทั้งชายและหญิงสามารถปรับตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทได้อย่างเท่าเทียมกัน

Abstract

This sociological and anthropological study aims to examine the utilization of households' livelihood strategies in response to impacts of the Pak Panang Irrigation Project in Southern Thailand. The study finds that changing gender relations has become a livelihood strategy employed by men and women in the households in response to socio-economic and environmental changes. The changing gender relations are contributed to three major factors i.e. governmental policies associated with export-oriented agricultural restructuring, increased state control over natural resources, and economic development which has created inequality between urban and rural areas. Impacts of the three factors have manifested in terms of deterioration of natural resources, emergence of environmental risk, vulnerability of livelihoods and social conflicts.

Under changing socio-economic environment which accompanies capitalist agricultural development, although agriculture has still been a basis of households' incomes, increased reliance on capitalist inputs and wage labors in agriculture has been noticeable. At the same time, persistence of agriculture has increasingly depended on non-agricultural activities as a supplementary source of incomes. These two trends show that households have turned into capitalists and semi-proletarianization has become a crucial characteristic of households in the Pak Panang River Basin.

In socioeconomic changes, livelihood diversification has become a major means employed by households as a strategy to respond to increased vulnerability. However, the impact of livelihood diversification in creating livelihood survival and security varies, depending on capability of households to access to required capitals. Generally speaking, men have a comparative advantage in adapting to changes because they can engage in various forms of economic activities without constraints in term of place and time of occupations. In contrast, with constraints in involving with economic activities in particular place and time, women have adopted traditional roles as a household manager and a coordinator among relatives as a basis for creating coping strategies. Livelihood diversification has become a means for women in creating alternative livelihoods beyond reliance on market economy.

Socioeconomic changes have affected gender relations within households in some ways. For instance, gender division of labor has been reformulated in accordance with livelihood strategies employed by men and women. An emerging tendency is that women have increasingly participated in productive and reproductive spheres. Women-headed households have significantly increased. Besides, women's incomes have become a major source of household incomes. While economic contributions of women have increasingly noticed, women rather than men need to be responsible for well-being of all households' members. This shows that women have double or triple burdens in the changing contexts. Despite increased burdens, women have limited opportunities in education and skill training. Moreover, women have suffered from gender bias in social norms and cultures that cause them to face discrimination in employment. Due to the status of women as a vulnerable group, empowerment of men and women in coping with socioeconomic changes needs to go beyond a concern about encouragement of men and women to access to required information and skill training. Rather, reduction of gender bias in society has to be taken into account in the process of empowerment.